

Lundak (1997): 297 - 320

VII. Triumf konzervativismu

STRÍDÁNÍ STRÁŽÍ

Ronald Reagan postavil svou prezidentskou kampaň roku 1980 na sebedůvěře a mediálním umu, který získal během své herecké kariéry a jež jeho předchůdce Carter často postrádal. Reagan se narodil v Tampicu ve státě Illinois v roce 1911. Po absolutoriu na Eureka College zakotvil na pět let jako sportovní reportér v Davenportu a Des Moines ve státě Iowa. V roce 1937 natočil svůj první film *Love is on the Air* a stal se jedním z nejobsazovanějších hollywoodských herců. Po čtvrtstoletí svého hereckého působení natočil půl stovky filmů, většinou westernů. V roce 1952 se podruhé (a naposledy) oženil s herečkou Nancy Davisovou a téhož roku mu jeho skvělé komunikační schopnosti přinesly místo tiskového mluvčího společnosti General Electric. Po prvních padesát let svého života byl přesvědčeným demokratem éry *New Dealu*, v roce 1962 však vstoupil do republikánské strany a již v roce 1967 byl zvolen guvernérem státu Kalifornie. V roce 1976 podlehl v primárkách republikánské strany dosavadnímu prezidentovi Geraldovi Fordovi a prezidentské nominace se dočkal až v roce 1980, kdy přesvědčivě porazil demokratického kandidáta, dosavadního prezidenta Cartera.

Carterův odchod zastihl západní alianci v ještě větším zmatku a nejistotě než v době, kdy nastupoval. Carterovo období si ce vyplňovaly neustálé spory uvnitř Aliance, ovšem Reaganovy předvolební výroky vyvolávaly v Západní Evropě nemenší rozladění. Svým vemlouvavým hlasem a s vážnou tváří navrhoval Reagan námořní blokádu Kuby jako způsob, jak donutit Sověty k vyklizení Afghánistánu, či zaminování iránských přístavů

za účelem osvobození rukojmí držených na velvyslanectví Spojených států v Teheránu. Hlavním bodem Reaganova nacionalisticko-konzervativního vzkříšení Ameriky bylo definitivní ukončení údajného *appeasementu* vůči Moskvě, z nějž republikánský prezident obviňoval větší část Carterova období. Na své první tiskové konferenci ve funkci prezidenta Reagan prohlásil, že Moskva „si osobuje právo spáchat jakýkoli zločin, lhát a podvádět“. S novým prezidentem přišla do Bílého domu ambiciózní zahraniční politika, vycházející z nikoli neoprávněného přesvědčení, že s Moskvou lze jednat pouze z pozice síly. To, o co se sovětské vedení snažilo po předchozí desetiletí úsilí – tedy uvolnění – bylo ztraceno. Začala nová soutěž ve zbrojení, v níž nakonec Sovětský svaz nemohl uspět. Nový prezident ještě posílil zbrojní programy z posledního roku Carterovy administrativy.

Evropané byli ve Washingtonu považováni za nespolehlivé spojence. Když zahraniční ministr Spolkové republiky Hans-Dietrich Genscher vyzýval k opatrnému postupu v západových vztazích, Reaganův poradce a harvardský sověto- log Richard Pipes odpověděl, že doporučení Evropanů nebudou brána v potaz, protože Evropané jsou příliš přístupní sovětskému vlivu.¹ Termín „genscherismus“ se poté ve Washingtonu stal synonymem pro měkkost vůči Východu.

Díky politickým přesunům v Evropě se přesto podařilo v euroatlantických vztazích dosáhnout většího souladu než během Carterovy administrativy. Za předchůdkyni reaganovského neokonzervatismu byla považována Margaret Thatcherová, která stála od roku 1975 v čele britské konzervativní strany. Její původ – narodila se roku 1925 v rodině drobného obchodníka v Granthamu – vypovídal o proměně konzervativní strany, která se stále více stávala stranou středních vrstev. Thatcherová absolvovala práva na Oxfordu a od konce 50. let zasedala v parlamentu. V Heathově vládě zastávala v letech 1970–1974 post ministryně školství. Do čela vlády se dostala po vítězství konzervativců v předčasných volbách na jaře 1979. Thatcherová slíbila ukončit poválečnou britskou hospodářskou *malaise*, období, kdy byla její země označována za „nemocného muže Evropy“. Namísto dosavadních socialistických experimentů labouristické vlády, jež ve svém důsledku vedly k vysoké nezaměstnanosti, inflaci a stagnující životní úrovni, nabídla omezení úlohy státu a podporu podnikavosti a individualismu.

Namísto akademické nerozhodnosti svých konzervativních předchůdců vyznávala zdravý rozum a někdy až příliš jednoduchá řešení. „Považuji se za normální spořádanou osobu se správným politickým radarem,“ hodnotila svůj politický styl sama premiérka.

Zahraniční politika nepatřila mezi oblíbená témata Thatcherové. Avšak díky své nesporné inteligenci a schopnosti vypomoci si srozumitelnými černobílými schémata v řešení většiny zahraničněpolitických problémů uspěla. Za svůj nekompromisní postoj ke komunismu si od sovětského tisku vysloužila přezdívku „Zelezná lady“. To však bylo stále přijatelnější než označení „kupecká dcerka“, jak ji s poukazem na její původ, striktní fiskální politiku a nechuť přispívat do rozpočtu Evropského společenství nazývali její odpůrci v Západní Evropě.

Postupné sblížování Spojených států a Francie pokračovalo i po nástupu socialistického prezidenta ve Francii. François Mitterrand zvítězil v prezidentských volbách roku 1981 nejen díky pokračujícím hospodářským problémům Francie během předchozího období, ale i díky neúspěchu Giscardovy východní politiky. Ta z něj podle vítězného socialistického kandidáta udělala „Brežněvova poslíčka“. V reakci na sovětské rozmístění raket SS-20 a narušení vojenské rovnováhy prohlásil krátce po svém zvolení Mitterrand: „Nepřijímám to a souhlasím, že musíme zbrojit, abychom onu rovnováhu obnovili.“²

Budoucí čtvrtý prezident V. republiky se narodil v roce 1916 v Angoulême. V roce 1940 upadl do německého zajetí, avšak podařilo se mu uprchnout a navázat styky s odbojovým hnutím. Hnutí odporu se účastnil po celou dobu války, kdy působil jako vysoký civilní úředník vichystického režimu. V roce 1943 navštívil dokonce se zvláštním posláním de Gaulle v Londýně. Po válce byl vyznamenán Válečným křížem a od roku 1946 zasedal v řadách socialistických poslanců v Národním shromáždění. Několikrát dokonce sloužil jako ministr IV. republiky. V roce 1965 poprvé kandidoval v celonárodním hlasování proti prezidentu de Gaullovi. Neúspěch oslabil jeho pozici natolik, že byl v socialistické straně na několik let odsunut na druhou kolej. Do čela strany se mu podařilo vrátit až v roce 1971. V roce 1974 však těsně prohrál s Giscardem a teprve o sedm let později, v květnu 1981, se mu jej podařilo, a to až ve druhém kole, porazit.

Socialisté za Mitterrandova vedení byli až do sklonku 70. let hlavními protivníky a kritiky gaullismu se vším všudy. Po svém příchodu k moci v roce 1981 však zkombinovali gaullistické zahraničněpolitické zásady s levicovou hospodářskou politikou zaměřenou na hospodářský růst. Mitterrand, kdysi jeden z nejhlasitějších odpůrců francouzské jaderné *force de frappe*, zůstal jako prezident věren jejímu gaullistickému poslání. Ve své zásadní řeči v Organizaci spojených národů v roce 1983 prohlásil, že Francie se připojí k jadernému odzbrojení pouze v případě, že dvě supervelmoci dospějí k podstatnému snížení svých jaderných arzenálů.³ Znovuobjevený gaullismus pak Mitterrand zkombinoval s atlantismem, když opustil svá někdejší prohlášení o bezcennosti Severoatlantické aliance.⁴ NATO je „základem naší politiky“, prohlašoval Mitterrand v interview pro časopis *Time* v rozporu se svými předchozími výroky. Zasedání Severoatlantické rady v červnu 1983, které se poprvé od roku 1966 konalo v Paříži, tak bylo vpravdě symbolické. I tak však Francie zůstávala mimo vojenské struktury NATO.

Neřešitelná dilemata západní aliance nemohla samozřejmě zmizet pouze v důsledku změn na nejvyšších postech, ale podařilo se alespoň do určité míry obrousit jejich hrany. Rozpory mezi Evropany a Američany přetrvávaly nadále především ohledně jednostranného amerického postupu vůči zemím Třetího světa a sovětskému bloku a v otázkách jaderné strategie a měnové politiky.

V době vystoupení Spojených států proti hrozbě levicového převratu v El Salvadoru v únoru 1981 zůstali Evropané k americkému kroku chladně rezervovaní. I když se je Washington snažil přesvědčit, že levicové povstání proti autoritativnímu režimu bylo iniciováno z Moskvy, především Francie odsuzovala kontroverzní americkou politiku.⁵

K ještě větší rozepři došlo mezi Evropany a Spojenými státy v souvislosti s americkým bombardováním Libye 15. dubna 1986. USA tehdy obvinily libyjského diktátora Muammara Kaddáfího z podpory mezinárodního terorismu. Jako obvykle odmítla Francie povolit přelet přes své území, takže americké letouny musely startovat z Británie a urazit dvakrát větší vzdálenost, než dosáhly cíle. Americký ministr obrany Weinberger označil francouzskou reakci za „značné zklamání“ a americký diplomat Vernon Walters poněkud pateticky připomínal Fran-

couzům dodávky amerických potravin po druhé světové válce.⁶

A přece bylo z této rozepře možno vinit spíše americké jednostranné rozhodnutí, neboť o něm byli Evropané informováni pouhý jeden den před akcí, přičemž o konzultaci s nimi Američané ani neuvažovali.⁷ Arabský terorismus ohrožoval především evropské metropole, a Evropané tak neměli nejmenší důvod ke shovívavosti. Francie, která se již na počátku 80. let pokoušela prostřednictvím své tajné služby sesadit Kaddáfího, dokonce předtím vyzývala k razantnějším akcím proti libyjskému diktátorovi. Shodné zájmy, avšak zároveň rozdílné přístupy při jejich prosazování vedly k absurdní situaci, kdy téměř tři čtvrtiny francouzského obyvatelstva souhlasily s americkým náletem na Libyi, ale stejný počet podporoval Mitterrandovo rozhodnutí nedovolit přelet amerických letounů.⁸

RAKETY STŘEDNÍHO DOLETU

Podstatné rozdíly mezi Washingtonem a Evropany se vyskytly i v otázce pokračování odzbrojovacích jednání. Nová americká administrativa začala pochybovat, zda má vůbec smysl pokračovat v odzbrojovacích jednáních se Sověty. Jak již bylo řečeno, guadeloupské jednání vedoucích západních zemí v roce 1979 vedla k tzv. dvoukolejnému řešení, tj. pokračovat v odzbrojovacích jednáních se Sovětským svazem za současné přípravy rozmístění raket Pershing II v Západní Evropě. Výhrady k odzbrojovací části ujednání našly svého mluvčího v novém ministru obrany USA Casparu Weinbergerovi, který s nimi seznámil spojence v dubnu 1981. Jednání se Sověty, přerušena po sovětské invazi do Afghánistánu, bylo údajně možno zahájit až ve chvíli, kdy Západ bude „připraven“, tj. ozbrojen. Obnovení rozhovorů záleží rovněž na tom, jak se Moskva zachová k probíhající erozi svého impéria v Polsku.⁹

Rovněž ve Spolkové republice sílily výhrady proti guadeloupským závěrům, i když právě z opačného důvodu. Stále větší množství vládních sociálních demokratů věřilo, že se v průběhu čtyř let mezi rozhodnutím a plánovaným rozmístěním prvního komplexu raket Pershing II, k němuž mělo dojít v listopadu 1983, podaří sjednat se Sověty dohodu, která obnoví eurostrategickou rovnováhu. K rozmístění raket by tak potom vůbec nemuselo dojít. Kancléř Schmidt se postupně ocital

v izolaci ve své vlastní straně a naléhal na Washington, aby stanovil datum obnovení sovětsko-amerických odzbrojovacích jednání. Jinak bude údajně osud raket Pershing II v Bundestagu ohrožen. Ve stejném smyslu argumentovala i italská vláda. Kromě premiérky Thatcherové pouze Mitterrand podpořoval rozmístění amerických raket v Evropě – přirozeně nikoli na francouzské půdě. Americký ministr zahraničí Alexander Haig byl díky svému někdejšímu působení v čele velení NATO k Schmidtovým argumentům citlivější. Nakonec přesvědčil Reagana, že je v zájmu soudržnosti Aliance nutno zavázat se k odzbrojovacím jednáním do konce roku 1981.

Nové kolo úvah o nutnosti rozmístit rakety středního doletu se odehrávalo za rostoucí vlny protestů po celé Západní Evropě. Kampaň proti jaderným zbraním byla pravděpodobně jedním z nejvýznamnějších společenských problémů poválečné historie Západní Evropy. Protijaderné hnutí existovalo již v 50. letech, kdy se ve Velké Británii ustavila skupina *Ban the Bomb* (Zakažte bombu) či tzv. Pugwashské hnutí a ve Spolkové republice vznikla sdružení *Kampf dem Atomtod* (Bojuj proti jaderné smrti). Na ni v 80. letech navázala skupina nazvaná Krefeldská výzva, která prosazovala všeobecné jaderné odzbrojení. Podobné iniciativy rostly jako houby po dešti rovněž v Nizozemsku.

Otázka rozmístění jaderných zbraní rozdělila s nebývalou silou celou západoevropskou společnost. Už to nebyla jen levice proti pravici, ale také mladí proti starým a politické elity proti velké části voličstva. V dosud vnitropoliticky stabilní SRN hrozili vůdcové hnutí dokonce vyhlášením kampaně občanské neposlušnosti. Odpor západoněmecké veřejnosti proti rozmístění amerických raket středního doletu přitom sílil každým dnem. Dne 22. října 1981 se konala největší protiválečná demonstrace všech dob. Živý řetěz v délce více než 100 km spojil Stuttgart, místo velení 7. americké armády, a základnu Neu Ulm, kde měly být první Pershingy rozmístěny.¹⁰

Kde se vzalo tak úrodné podhoubí protijaderného hnutí? Svou roli sehrála jistě rostoucí nedůvěra v kompetentní vedení zahraniční politiky Spojených států, která dosáhla podle průzkumů veřejného mínění nejnižší úroveň od roku 1945. Navíc se nová generace musela smířit s novými jadernými zbraněmi na západoevropské půdě. Poslední rakety středního doletu byly ze Západní Evropy staženy staženy v roce 1969 v důsledku tech-

Tab. 13 – Mínění Západoevropanů o USA

	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Francie	0	17	6	4	23	31	33	42
Velká Británie	40	54	51	41	52	65	49	56
SRN	57	56	55	58	65	65	65	71
Itálie	49	57	65	62	53	68	57	49
	1962	1963	1964	1965	1969	1971	1972	1973
Francie	36	36	41	28	38	32	38	-
Velká Británie	52	44	66	57	41	37	49	-
SRN	68	75	84	73	63	51	46	45
Itálie	57	44	66	62	52	-	60	57
	1976	1978	1981	1982	1984	1985	1987	
Francie	28	49	31	25	18	31	37	
Velká Británie	24	63	14	20	20	37	40	
SRN	50	81	45	43	37	37	42	
Itálie	25	64	39	39	31	47	48	

Otázka: „Vaše mínění o Spojených státech je velmi nepříznivé, příznivé, ani příznivé ani nepříznivé, nepříznivé, velmi nepříznivé?“ Výsledky v procentech „příznivé“ minus „nepříznivé“.

Poznámka: Po roce 1976 byla z otázek vynechána kategorie „ani příznivé ani nepříznivé“. Proto jsou výsledky v rámci jedné země před a po tomto roce nesrovnatelné.

Zdroj: Kaase, M., Kohut, A., *Estranged Friends: The Transatlantic Consequences of Societal Change*, New York, 1996, s. 55.

nické zastaralosti. Nová generace jakoby si odvykla žít s jadernými zbraněmi ve svém sousedství.¹¹ Všeobecná nálada tak vedla k postoji, který našel výraz v hesle „lepší rudý nežli tuhý“ (angl. *Better Red than Dead*).

Moskva napřela veškeré své propagandistické úsilí včetně horečné činnosti KGB, aby podpořila pacifistická hnutí a v otázce rozmístění jaderných zbraní vzdálila Evropu od Ameriky. Když Reagan obhajoval tezi, že ve skutečnosti lze vyhrát jadernou válku, sovětský vůdce Brežněv zapůsobil v říjnu 1981 na západoevropskou veřejnost jednostranným závazkem nezačít jadernou válku jako první.¹² Během své návštěvy v Bonnu v listopadu 1981 navrhl sovětský vůdce moratorium na rozmísťování jakýchkoli raket v Evropě po dobu konání odzbrojovacích jednání o zbraních středního doletu, jež měla na

konci roku 1981 začít v Ženevě. Nebylo pochyb, že ze sovětské strany šlo o propagandistický úskok. Moskva již část svých raket SS-20 rozmístila a stačilo by jí nyní jen prodlužovat rozhovory do té doby, kdy opadne beztak oslabená politická podpora Spolkové republiky pro rozmístění raket Pershing II. Tento návrh byl v průběhu jednání doprovázen několika dalšími propozicemi podobného druhu.

Spory uvnitř německé sociálně demokratické strany ohledně jaderných zbraní výrazně oslabovaly pozici Helmuta Schmidt, proti němuž se postavilo levé křídlo strany, ztělesňované Herbertem Wehnerem, Egonem Bahrem a nestorem strany Willy Brandtem. Když Schmidt ztratil ohledně rozmístění raket podporu své vlastní strany a posléze se dostal do sporu o hospodářské politice s koaličními svobodnými demokraty, jeho vláda padla. Do čela koalice křesťanských a svobodných demokratů byl na podzim 1982 jmenován jeho halasný kritik, vůdce křesťansko-demokratické strany Helmut Kohl.

Helmut Kohl pocházel z porýnského Ludwigshafenu. Po absolutoriu práv na univerzitě v Heidelbergu se v roce 1956 ve věku pouhých 26 let stal předsedou křesťansko-demokratické strany v Porýní-Falci. Po další léta byl činný jako stranický funkcionář, až v roce 1976 stanul v čele křesťansko-demokratické frakce v Bundestagu. Z opozice napadal Kohl Schmidta za nedostatečnou podporu Spojeným státům v jejich úsilí o rozmístění raket středního doletu a vyzýval k nekompromisnímu postoji vůči Moskvě.

Jak citlivý je vnitropolitický vývoj ve Spolkové republice na mínění spojenců ukázal průběh předvolební kampaně na počátku roku 1983, do níž zasáhl výrazným způsobem francouzský prezident. „Kdokoli sází na vzdálení Evropy od Ameriky, ohrožuje... rovnováhu sil a udržení míru,“ prohlásil Mitterrand očividně na adresu sociálních demokratů ve svém projevu v Bundestagu v lednu 1983 při příležitosti 20. výročí Elysejské smlouvy. Velmi podstatně tím přispěl ke Kohlovu volebnímu vítězství.¹³ Za tento krok se Mitterrandovi dostalo ocenění od prezidenta Reagana.

Německá sociální demokracie vedla svou volební kampaň roku 1983 pod heslem „V německém zájmu“, jinými slovy za zastavení rozmístění raket středního doletu. Výsledek voleb však ukázal, že většina voličů si přeje jen přeje posílení soudržnosti Severoatlantické aliance. A to i za cenu rozmístění ja-

derných zbraní, jakkoli nepopulárních. Podobně neuspěli ve volbách v Británii v roce 1983 se svým protijaderným programem labouristé, kteří opustili někdejší Callaghanovu proamerickou linii.

Navzdory manévřům nového sovětského vůdce Jurije Andropova, který nastoupil po zemřelém Brežněvovi na sklonku roku 1982, se nepodařilo rozhodnutí Aliance o rozmístění jaderných zbraní zvrátit. Dne 22. listopadu roku 1983 Bundestag definitivně schválil rozmístění raket a následujícího dne přibýly do Německa první rakety Pershing II. Důkazem, že západoněmecká veřejnost nezpochybňuje setrvání své země v Severoatlantické alianci, bylo jen několik málo stovek protestujících před budovou západoněmeckého parlamentu.

HVĚZDNÉ VÁLKY

Rozmístění jaderných zbraní jako důkaz euroamerické solidarity zakrátko zkalil nový krok Spojených států. Republikánská administrativa od počátku hledala cestu ze svazujících závěrů smlouvy o zákazu antibalistických systémů, jak byly obsaženy v rámci dohod SALT I. Američané tvrdili, že existuje řada důkazů, že Moskva sama buduje obranné mechanismy proti americkým balistickým raketám. Oprávněně byl v této souvislosti zmiňován především radar v Krasnojarsku, který byl rovněž porušením dohody o antibalistických systémech.

Ronald Reagan se již v roce 1979, tehdy ještě jako kalifornský guvernér, zhrozil, když se dozvěděl, že Spojené státy nejsou nijak chráněny proti případnému sovětskému jadernému útoku. Vzájemná zranitelnost a jistota vzájemně zajištěného zničení, která pro vojenské strategy představovala záruku odstranění pro obě supervelmoci, byla pro Reagana nepřijatelná. Od té doby se proto zabýval myšlenkou obrany proti jadernému útoku na Spojené státy, a to i jako prezident USA.

Dne 23. března 1983 oznámil Reagan v televizním projevu, že Spojené státy zahájí rozsáhlý výzkumný program zaměřený na konstrukci obranných zařízení, která by – rozmístěna v kosmickém prostoru – byla schopna zneškodnit mezikontinentální balistické rakety. Pokud by systém fungoval, prakticky by zajistil nezranitelnost území USA. Celý projekt byl nazván Strategická obranná iniciativa (angl. *Strategic Defense Initiative* –

SDI), do obecného povědomí vešel pod označením Hvězdné války (angl. *Star Wars*) podle stejnojmenného filmu George Lucase z roku 1977.

Washington od počátku argumentoval, že projekt SDI zvýší bezpečnost nejen Američanů, ale také Evropanů. Nebude-li území Spojených států zasažitelné sovětskými mezikontinentálními raketami, bude údajně možné obnovit věrohodnost „rozšířeného odstrašení“, již zpochybnilo vypuštění sovětského *Sputniku* v roce 1957. Konflikt v Evropě nebude moci díky SDI vyvolat zničující sovětský jaderný útok na území Spojených států, a Washington tak nebude stát před problematickou volbou mezi evropskou a svou vlastní bezpečností. Z tohoto důvodu by měli Evropané podle amerického prezidenta projekt Hvězdných válek podporovat.

Projekt SDI vyvolal od počátku protesty Sovětského svazu, ale také rozpaky evropských spojenců. Představa Evropanů o společné strategii Aliance byla na hony vzdálena Reaganově vizi. Podle amerického prezidenta měl být dosavadní koncept „vzájemně zajištěného zničení“, jež mělo odradit obě supervelmoci od úmyslu začít konflikt a jež dosud představovalo základ vzájemného odstrašení, nahrazen myšlenkou „zajištěné obrany“. To však ohrožovalo základy Severoatlantické aliance, jak se ustavily za posledních čtyřicet let. Premiérka Thatcherová se během rozhovorů s americkým prezidentem v Camp Davidu v prosinci 1984 zhrozila Reaganových představ o celkovém jaderném odzbrojení a varovala před destabilizujícími účinky SDI, které by mohly vést až k preventivnímu útoku Sovětského svazu. Přestože sice souhlasila s pokračováním výzkumu SDI, přiměla Reagana k prohlášení, že „hlavním cílem [SDI] je posílení, nikoli oslabení strategie odstrašení“.¹⁴

Absolutní bezpečnost amerického území v případě uskutečnění SDI by hrozilo porušením „spojitosti“ americké a evropské bezpečnosti. Z americké strany by došlo ke snížení vlastního rizika, což by za určitých okolností mohlo znamenat zvýšení rizika pro evropské spojence. V minulosti platilo, že v případě konfliktu v Evropě by Spojené státy v konečné fázi zcela jistě zasáhly, protože v určitém stadiu eskalace tohoto konfliktu by se americké území stalo tak jako tak cílem sovětských mezikontinentálních raket. Vědomí nevyhnutelnosti americké účasti v jakémkoli evropském konfliktu mělo odstrašující účinek na Sovětský svaz. V případě realizace SDI, tedy v případě, že by

území USA bylo nezasazitelné, by mohly být Spojené státy v pokušení začít v Evropě omezenou konvenční či jadernou válku. Další alternativou bylo, že pokud by taková válka vznikla bez přičinění Američanů, mohly by USA zůstat stranou. Obě varianty byly v každém případě pro Evropu horší než současný stav.

Projekt hvězdných válek by kromě toho zvýšil závislost Evropanů na strategických obranných systémech, které byly zce-

Prezident Reagan během jednání kabinetu v dubnu 1985. Po jeho levici ministr obrany C. Weinberger, po pravici ministr zahraničí G. Schulz.

la v moci Spojených států. Francie se navíc obávala, že pokud USA přikročí k programu SDI, lze očekávat od Sovětů stejný krok. Sovětská ochrana proti jaderným zbraním, která by mohla vyplynout jako přirozená reakce na americkou SDI, by nepochybně ohrozila francouzskou jadernou doktrínu, jejíž jádro spočívalo v možnosti vypálit jaderné hlavice z ponorek proti sovětským městům. V každém případě SDI rozdělila severoatlantický prostor na zóny nestejně bezpečnosti.¹⁵

Rovněž politické dopady Reaganovy Strategické obranné iniciativy narušovaly dosavadní stereotypy západo-východních vztahů. Smlouva o zákazu antibalistických systémů z roku 1972 byla podle západoněmeckého ministra zahraničí Hanse-Dietricha Genschera „Magnou Chartou“ evropského uvolnění a její jednostranné porušení Spojenými státy hrozilo vrátit vztahy v Evropě o dvě desetiletí zpět. Kohl ve své oficiální reakci na SDI v roce 1986 vyjádřil porozumění pro motivy, jež vedly Reagana k zahájení celého projektu. Zdůraznil však přitom, že při zavádění jakýchkoli nových systémů je třeba politicky a strategicky především zaručit soudržnost Aliance. Kancléř potvrdil připravenost své země podílet se vědecky a finančně na projektu SDI se zjevným úmyslem být co nejvíce informován o americkém myšlení v těchto otázkách.¹⁶

Projekt SDI nakonec ustoupil na žebříčku témat transatlantického dialogu především díky své pochybné technické proveditelnosti.¹⁷ Přesto Moskva v realizovatelnost projektu uvěřila a tato skutečnost přispěla k její chuti usednout opět k odzbrojovacím jednáním, které opustila po rozmístění raket středního doletu v Západní Evropě na sklonku roku 1983.

PENÍZE A PRINCIPY

Nástup socialistické strany ve Francii na počátku 80. let umožnil uspokojit apetit těch, kteří byli po více než dvě desetiletí odstaveni od moci. Nová francouzská vláda měla vyhraněné představy o hospodářské politice země. Kabinet, v němž jednu dobu zasedali i čtyři komunističtí ministři, zahájil ambiciózní hospodářský experiment. Prvním krokem Mitterrandovy vlády bylo opět mohutné znárodňování, které zahrnuje devět největších průmyslových skupin, třicet šest bank a hlavní pojišťovací společnosti. Vláda rovněž zvýšila sociální dávky a minimální mzdy a zkrátila pracovní týden bez snížení mzdy.

Mezinárodní finanční trhy reagovaly na Mitterrandův experiment hned od počátku devalvačním tlakem na frank, jehož hodnota byla po masivních intervencích francouzské a německé centrální banky nakonec snížena o 3 % v říjnu 1981 a o dalších 5,75 % na jaře 1982. K dalšímu přeskupení v rámci Evropského měnového systému došlo v březnu 1983. Tato poslední devalvace byla provázena francouzskými stížnostmi na údaj-

nou německou aroganci a nekompetentnost, s níž Bundesbanka provozuje striktní měnovou politiku. Byla však konečným impulsem, který přivodil zásadní obrat ve francouzské hospodářské politice „keynesianismu v jedné zemi“. Po třech letech domácího socialismu, který vyústil v inflaci a devalvaci, aniž by citelně snížil nezaměstnanost, se Mitterrand rozhodl pro setrvání Francie v EMS. O tom, že to pro Francii nebylo rozhodování jednoduché, svědčí Mitterrandův výrok z března 1983: „Již nejsme tvůrci své vlastní politiky. Tím že jsme zůstali v [Evropském měnovém] systému, jsme v podstatě odsouzeni do role psa, který se sám vyčerpá plaváním proti proudu. A to vše ve prospěch Německa.“¹⁸ Kabinet vyhlásil úsporný stabilizační program jako jedinou záruku měnové stability. Úsporná politika fiskální a měnové disciplíny zůstala pro Francii jedenáctým příkázáním i po porážce socialistů v parlamentních volbách roku 1985.

Tento obrat znamenal vítězství měnového a fiskálního konzervatismu, prosazovaného Spolkovou republikou, a porážku pseudokeynesianismu, jehož posledním výstřelkem byla právě Mitterrandova první tři léta v úřadu. Přijetí německého modelu fiskální a měnové kázně Francií bylo důsledkem předchozího přiblížení obou zemí v Evropském měnovém systému a zároveň předpokladem jeho dalšího trvání. Toto vyústění bylo samozřejmě ulehčením pro Spolkovou republiku, pro kterou by odchod Francie z Evropského měnového systému znamenal konec nadějí na měnovou integraci, a tedy na definitivní záruku proti permanentní revalvaci marky.

Zatímco Bonn a Paříž projevovaly ochotu k nalezení společné řeči v měnových otázkách, Washington se k synchronizaci měnových politik západoevropských států odmítal připojit. Program hospodářské deregulace a snížení daní, jež Reaganova administrativa zahájila od léta 1981, měl pumpovat finance do soukromého sektoru a přispět k jeho prosperitě a vyšší zaměstnanosti. Reaganovi se však nepodařilo prosadit v Kongresu snížení výdajů federálního rozpočtu na sociální programy, což spolu se zvýšenými náklady na zbrojení posunulo rozpočet do nevídaného schodku. Reaganova hospodářská politika neboli „reaganomie“ měla na straně aktiv krátkodobé snížení nezaměstnanosti, na straně pasiv však zahájila období bezprecedentních rozpočtových a platebních schodků.

Problém pro západní společenství představovaly výkyvy

americké hospodářské a měnové politiky. Vysoké úrokové míry USA, které měly předejít inflaci, vedly k růstu kursu dolaru. Tento trend však netrval po celé Reaganovo období. Když se v polovině 80. let změnila měnová politika americké ústřední banky, dolar začal střemhlavý pád. V roce 1980 byl kurs dolaru 1,72 marky, v roce 1984 se více než zdvojnásobil na 3,50 a do roku 1989 opět rapidně poklesl na 1,60. Evropané tak byli vystaveni negativním důsledkům razantních změn americké měnové a fiskální politiky a naléhali, aby Spojené státy podnikly opatření ke kontrole dolarových fluktuací, které ohrožovaly mezinárodní obchod a investice. Přestože se čas od času podařilo některá opatření přijmout, jako například na ekonomickém summitu (G-7) ve Williamsburgu na konci května 1983 či ve formě dohody o koordinaci směnných kursů z Plazy ze září 1985, jejich působení většinou nemělo dlouhého trvání a skončilo na americké nechuti se jimi řídit. Evropanům nezbylo než se společným postupem chránit proti otřesům způsobeným radikálními změnami americké hospodářské politiky. Například v roce 1987 v tzv. Louvreské dohodě se ministři financí zemí Evropského společenství zavázali ke společné intervenci na finančních trzích v zájmu stabilizace směnného kursu dolaru vůči marce a jenu.

Odlišnost hospodářských zájmů USA a Evropy se projevila i v otázce tzv. „obchodu století“ – sovětského plynovodu na počátku 80. let. Transakce byla mezi Sovětským svazem a Evropany sjednána v roce 1980. Tato gigantická stavba, jež měla přivést plyn ze západní Sibíře do západoevropských zemí, měla být financována z větší části prostřednictvím jimi poskytovaných úvěrů. Kromě toho měly budoucí uživatelské země rovněž dodat větší část technického zařízení. Neúčast Spojených států odrážela i skutečnost, že všechny platby se měly odehrávat v západoevropských měnách, nikoli právě v té době vysoce nadhodnocených dolarech.

Washington přesvědčoval v souladu se svými politickými a hospodářskými zájmy Evropany, aby za peníze vyhrazené na investice do sovětského plynovodu raději nakoupili od USA jadernou technologii a potřebné energetické suroviny. Zatímco Evropané považovali svůj podíl na stavbě plynovodu za hospodářsky výhodnou transakci, Američané v ní spatřovali možný nátlakový prostředek, jež Sověti získali ve vztahu k Západu. Evropané naproti tomu namítali, že možností Moskvy využít

plynovodu k politickému či mocenskému nátlaku budou omezené, neboť v případě náhlé potřeby bude stále možno využít plyn pocházející z Nizozemska. Navíc by se Evropané nepochybně zbavili závislosti na energetických surovinách pocházejících z labilních států Středního východu. Závislost na Sovětském svazu byla iluzorní také z toho důvodu, že sovětské dodávky měly pokrýt pouze něco okolo 5 % veškeré energetické spotřeby západoevropských zemí.¹⁹

Vůdcové západního světa na jednom z ekonomických summitů G-7.

Ke sporům ohledně ruského plynovodu se přidal ještě dramatický vývoj v Polsku. Na sklonku roku 1981 provedl tehdejší premiér generál Wojciech Jaruzelski v dohodě s Moskvou vojenský převrat a vyhlásil výjimečný stav. Všechny západní země akt odsoudily, jejich další reakce však ve skutečnosti odrážely především jejich dlouhodobější hospodářské zájmy. Spojené státy vyvinuly na SSSR ekonomický nátlak a vzápětí uvalily embargo na export technologicky vyspělých artiklů do SSSR, které by mohly jakýmkoli způsobem sloužit při stavbě

zmíněného plynovodu. Zároveň se USA pokoušely přimět evropské spojence k obdobnému postupu. V létě 1982 na setkání skupiny sedmi nejvyspělejších zemí světa G-7 ve Versailles slíbili Američané podpořit frank, jemuž hrozila devalvace, pokud Paříž přistoupí na podstatné omezení úvěrů pro SSSR v budoucnosti. Avšak Spojené státy nejen vzápětí odstoupily od měnové dohody, ale dokonce požadovaly přerušování evropských dodávek pro stavbu plynovodu těmi firmami, které využívaly amerických licencí. Pokud by se tak nestalo, mělo být embargo rozšířeno i na ně.

Rozhodnutí bylo jistě snadné pro Američany, šlo však přímo proti hospodářským zájmům evropských zemí, především Spolkové republiky. Zatímco objem obchodu Spojených států se Sovětským svazem představoval pouze 2,5 miliardy dolarů, obchod zemí Evropského společenství se SSSR vyšplhal na počátku 80. let na plných 41 miliard dolarů. Přitom na rozšíření obchodu neměla zájem pouze Spolková republika, jejíž obrát s východním blokem byl již tradičně největší, ale také řada britských firem. Například britská společnost John Brown Ltd. měla v SSSR podnikatelské aktivity, jež se rovnaly celkovému objemu amerického exportu do SSSR. Na druhou stranu americké obavy o přílišnou orientaci zemí Západní Evropy na Východ nebyly podložené, neboť z hlediska struktury zahraničního obchodu západoevropských zemí představoval Východ sice nezanedbatelnou, nikoli však dominantní položku.

Evropané, kteří se o rozšíření embarga na filiačky amerických firem v Evropě a na řadu evropských společností dověděli z novin, byli rozhořčeni. Jejich odpor proti americkému jednání byl výjimečně jednomyslný a shodli se na něm všichni od Schmidta přes Mitterranda až po Thatcherovou. „Tento den, 18. června 1982, by klidně mohl vejít do dějin jako začátek konce Atlantické aliance,“ prohlašoval francouzský ministr obrany Claude Cheysson, „Spojené státy právě vyhlásily svým spojencům v Západní Evropě v podstatě válku.“²⁰ Evropané dali najevo, že nebudou ochotni následovat Reaganovu politiku, a právní spory, které následně vypukly, otrávil vztahy mezi Amerikou a Evropou, jakkoli se je Reagan pokoušel bagatelizovat jako spory „v rodině“.²¹

Přitom Reagan, veden americkými hospodářskými zájmy, oznámil pouhých šest týdnů po rozšíření embarga, že USA uzavřely se Sovětským svazem rozsáhlou transakci na prodej ame-

rického obilí ve snaze zlepšit zhoršující se bilanci amerického obchodu se zemědělskými produkty. Jeho vysvětlení Evropany opět upozornilo, že evropské a americké ekonomické zájmy mají stejný cíl, nikoli však stejnou váhu. „Sovětský trh je největší v Evropě a chceme ho znovu získat,“ prohlásil Reagan při oznámení prodeje amerického obilí Sovětům.²²

Nakonec smrt sovětského vůdce Brežněva v listopadu 1982 ulehčila napětí mezi Evropou a Amerikou. Krátce po ní totiž oznámil Reagan pozastavení embarga. Přesto spory mezi Spojenými státy a evropskými spojenci ohledně vývozu technologicky náročných artiklů do Sovětského svazu pokračovaly po celá 80. léta.

GORBAČOVVA VÝZVA ALIANCI

Po nástupu Ronalda Reagana poklesla úroveň sovětsko-amerických vztahů na jeden z nejnižších bodů v historii studené války. Přesto předchozí komunikace v období uvolnění poznamenala vztah supervelmocí natolik, že ji nebylo možno v zájmu ani jedné z nich zcela ukončit. Ve Vídni pokračovala odzbrojovací jednání o raketách středního doletu v Ženevě a o strategických zbraních až do přelomu let 1983–1984. Podobně navzdory skutečnosti, že smlouva SALT II nebyla v důsledku sovětské invaze do Afghánistánu z americké strany ratifikována, obě země se o své vůli jejími ustanoveními řídily.

Reagan na počátku roku 1983 dospěl k názoru, že Spojené státy dosáhly takové síly, že bude možno obnovit jednání se Sověty na nejvyšší úrovni. Navzdory své nedůvěře vůči SSSR byl natolik přesvědčen o svých komunikačních schopnostech, že věřil, že je schopen ve vzájemných kontaktech prosadit svou. Také nový ministr zahraničí George Schulz, ekonom, někdejší Nixonův ministr financí a posléze profesor ekonomie na Stanfordu, který v roce 1982 nahradil dosavadního ministra Alexandra Haiga, se oproti ministru obrany Casparu Weinbergerovi klonil k obnovení sovětsko-amerických kontaktů na nejvyšší úrovni.

První kontakty mezi Bílým domem a sovětským velvyslancem ve Washingtonu Dobryninem v prvních měsících roku 1983 však zatím nedosáhly jednoznačného vyústění. Prezident Reagan 8. března 1983 označil v jednom ze svých projevů Sovětský

svaz za „říší zla“, které ve skutečnosti není možno důvěřovat, a o dva týdny později oznámil program Strategické obranné iniciativy. Dne 1. září 1983 navíc protivzdušná obrana SSSR sestřelila nad sovětským územím civilní jihokorejské letadlo, které se odchýlilo od své pravidelné trasy. Na jeho palubě se nacházely téměř tři stovky cestujících včetně amerických občanů. Když USA podnikly 25. října 1983 úspěšný zásah proti levicovým silám na Grenadě a o měsíc později byly v Západní Evropě instalovány první Pershingy II, sovětsí vyjednavací opustili odzbrojovací rozhovory v Ženevě a ve Vídni. Sovětsko-americké vztahy poklesly pod bod mrazu a sovětská propaganda se rozjela na plné obrátky. Americký prezident byl v sovětském tisku označován za šílence a přirovnáván k Hitlerovi. Bílý dům byl zavalen dopisovou kampaní sovětských občanů, kteří na pokyn svých vládců vyzývali amerického prezidenta, aby přestal usilovat o jadernou válku.²³

Propaganda do značné míry odrážela skutečné obavy Moskvy, která podle některých zpravodajských zdrojů očekávala v listopadu 1983 americký jaderný útok. Sám americký prezident byl těmito zprávami zděšen. Nadto se ukazovalo, že většina americké veřejnosti má vážné výhrady proti způsobu, jakým si administrativa počínala v mezinárodní politice. V úsilí o obnovení komunikace s Moskvou a získat iniciativu, jež by mu přinesla body před americkými voliči, přednesl Reagan v polovině ledna 1984 projev, kterým vyzýval k obnovení odzbrojovacích jednání. Moskva však byla vzápětí zaneprázdněna úmrtím sovětského vůdce Andropova. Jeho nástupce Konstantin Černěnko zaručoval kontinuitu dosavadního zahraničně politického kursu a jako odvetu za americký bojkot olympijských her v Moskvě oznámil SSSR a po něm všechny východoevropské země, že jejich sportovci se neúčastní letní olympiády v Los Angeles.

Přesto v květnu a v červnu 1984 Moskva několikrát naznačila, že má zájem na zlepšení vztahů s Reaganovou administrativou. Jistě se na tom podepsaly i předvolební průzkumy, které potvrdzovaly, že Reagan pravděpodobně znovu zvítězí v listopadových prezidentských volbách. Jako svůj gambit oznámila Moskva na konci června, že je ochotna obnovit jednání o zákažu jaderných zbraní ve vesmíru.

Jak nezvratitelné bylo odhodlání obou supervelmocí pokračovat v nastoupeném kursu, potvrdila i epizoda z 11. srpna

1984. Reagan se tehdy připravoval na svém kalifornském ranči na rozhlasový projev a při zkoušce mikrofonů s úmyslem žertovat prohlásil: „Moji američtí spoluobčané. Chtěl bych vám dnes oznámit, že jsem podepsal zákon, který jednou provždy postaví Rusko mimo zákon. S bombardováním začneme za pět minut.“ Nahrávka se dostala ven a Moskva ani její východoevropští spojenci ji samozřejmě neponechali bez povšimnutí. Komunistický tisk měl další „důkaz“ o válečném štvání Washingtonu. Když však byl sovětský ministr zahraničí Gromyko téhož měsíce pozván na jednání do Bílého domu, Moskva nabídku přijala a cesta sovětského ministra v září ukončila téměř deset měsíců absence jednání na nejvyšší úrovni. V lednu 1985 pak Gromyko a jeho americký protějšek Schulz oznámili v Ženevě, že rozhovory o odzbrojení budou obnoveny.

Nástup nového sovětského vůdce Michajla Gorbačova po Černěnkově smrti 11. března 1985 znamenal zásadní přelom v téměř sedmi desetiletích existence sovětského státu. Poprvé od Leninových dob stál v čele země člověk se skutečným univerzitním vzděláním. Ve srovnání se svými předchůdci vyzářoval Gorbačov, který byl o plných dvacet let mladší než Reagan, životní sílu a energii. Vynikal schopností rychle se orientovat v problémech a pro tuto schopnost si jej také vybral jeho předchůdce Andropov jako svého chráněnce. Díky němu se stal již v roce 1979 nehlasujícím členem vedení komunistické strany.

Gorbačov nastupoval v době, kdy se ukazovalo, že stav sovětské ekonomiky je mnohem horší, než si kdo dokázal představit. Bylo by však zjednodušením tvrdit, že vůle Moskvy k jednání se Spojenými státy byla dána pouze žalostným stavem sovětské ekonomiky. Nemenší roli hrála předchozí sovětská zkušenost, že se soupeřem je možno vyjednávat k oboustranné výhodě.

Začátek nové éry ohlásilo v červenci 1985 odstoupení Andreje Gromyky, sovětského ministra zahraničí po téměř tři desítky let. Zahraniční politiku země měl napříště řídit dosavadní první tajemník gruzínské komunistické strany a Gorbačovův osobní přítel z dob jeho komsomolského mládí, Eduard Ševardnadze. Bylo zřejmé, že tento muž bez jakýchkoli mezinárodně politických zkušeností bude především vykonavatelem Gorbačovovy vůle.

Nový sovětský vůdce přišel záhy se zásadním přehodnocením postulatů sovětské zahraniční politiky, když postupně

opouštěl koncepci třídní podstaty zahraniční politiky státu. Podle této doktríny, jež stála v pozadí sovětské zahraniční politiky od vzniku sovětského státu v roce 1917, sleduje každý stát zájmy třídy, jež mu vládne. Stát socialistický prosazoval proto zájmy dělnictva, zatímco stát kapitalistický zájem buržoazie. Vzhledem k tomu, že zájmy obou tříd jsou zcela protichůdné, musí tento rozpor vést v konečné fázi k válečnému konfliktu. Od Chruščovových dob zastávala sice sovětská zahraniční politika stanovisko, že i státy s rozdílným společenským zřízením jsou schopny „mírového soužití“, to však pouze dočasně, neboť konečnému konfliktu obou světů v budoucnosti, jakkoli mohla být vzdálená, uniknout nelze. Gorbačov však nyní objevil vcelku banální, avšak na sovětské poměry skutečně originální myšlenku, že zahraniční politika by se měla řídit zásadou, že všelidské zájmy jsou nadřazené zájmům třídním. A takovým všelidským zájmem nepochybně bylo udržení míru a bezpečnosti. Proto by se měly všechny státy ve světě plném jaderných zbraní snažit o zmírnění napětí za každou cenu.

Gorbačov se přirozeně nevzdal dosavadní sovětské politiky usilující o rozdělení západního bloku.²⁴ Odzbrojovací iniciativy nového sovětského vůdce a jeho snaha o návrat k uvolnění mezi USA a SSSR alespoň v první fázi sledovaly postupné snižování americké vojenské přítomnosti v Evropě přinejmenším do stejné míry jako odlehčení břemene, jež na sovětské zdroje kladly pokračující závody ve zbrojení. První sovětsko-americký summit po více než šestileté přestávce v Ženevě v listopadu 1985 kromě osobního seznámení Reagana a Gorbačova žádné hmatatelné výsledky nepřinesl. Jeho největším úspěchem bylo seznámení obou mužů, kteří na rozdíl od svých manželek, Nancy Reaganové a poněkud arogantní Raisy Gorbačovové, dokázali především díky Reaganově osobní přístupnosti navázat téměř přátelský vztah. Reagan sice neustoupil Gorbačovovu naléhání na ukončení projektu SDI, přesto se však oba státníci dohodli, že je třeba přistoupit k radikálnímu omezení strategických jaderných zbraní. Do roka se mělo konat další setkání na nejvyšší úrovni.

Oteplení v sovětsko-amerických vztazích samozřejmě stavělo Evropany před nová dilemata. Až dosud se z druhé strany Atlantiku ozývaly výhrady proti přílišné tvrdosti republikánské administrativy vůči Východu. Pojednou museli Evropané čelit nebezpečí přílišné vstřícnosti Ameriky vůči Moskvě. Ná-

sledující summit ve dnech 11.–12. října 1986 v islandském Reykjavíku potvrdil ty nejvážnější evropské obavy.

Samotná organizace summitu byla do značné míry improvizací. Oproti protokolárním zvyklostem Gorbačov přijel se svou manželkou Raisou, zatímco Nancy Reaganová zůstala ve Washingtonu. Až na poslední chvíli se rozhodlo, že jednání bude probíhat nikoli v hotelu, ale ve vile Hofdi, která do 50. let sloužila jako rezidence britského velvyslance. (Ten si stěžoval, že v domě straší.)

Během jednání dal Reagan průchod svému odporu proti jaderným zbraním, když se v zásadě se sovětským vůdcem dohodl na eliminaci veškerých jaderných zbraní. Gorbačov však zároveň trval na tom, aby se Spojené státy zavázaly, že projekt SDI bude omezen pouze na laboratorní výzkum. Když Reagan v tomto ohledu neustoupil, dohoda o odstranění jaderných zbraní se zhroutila.

Evropané stejně jako Reaganovi poradci byli průběhem reykvíckého summitu zděšení. I když žádné dohody dosaženo nebylo, Reagan během půlhodinové diskuse s Gorbačovem zpochybnil základy transatlantické bezpečnosti, které fungovaly po poslední tři desetiletí. Naplnění Reykjavíku by znamenalo, že Západ by se vzdal značné části jaderného odstrašení, zatímco Východ by si ponechal konvenční převahu v Evropě. Ty nejhorší obavy Evropanů se začaly naplňovat. Evropané mohli jen děkovat projektu SDI, k němuž měli dosud značně ambivalentní vztah, že dohodu v Reykjavíku znemožnil.

Bonn, Paříž i Londýn koordinovaly své diplomatické aktivity, aby vysvětlily americkému prezidentovi důsledky jednání v duchu Reykjavíku. „Jednání, jež by vedla k naprostému vyloučení jaderných zbraní Spojených států z Evropy, aniž by byla dotčena nerovnováha v oblasti konvenčních a chemických zbraní, by byla nebezpečná pro bezpečnost kontinentu,“ prohlášoval francouzský ministr zahraničí Jean-Bernard Raimond na podzim 1986.²⁵ Reagan tyto argumenty musel uznat a vzdal se napříště úvah o totálním jaderném odzbrojení.

Vedle této epizodické události nakonec došlo mezi SSSR a USA k dohodě o raketách středního doletu, které představovaly jeden z nejspornějších momentů jak mezi bloky, tak uvnitř západního společenství. V únoru 1987 oznámil Gorbačov ochotu uvažovat o odstranění raket středního doletu, aniž by ji vázal na omezení SDI. V červnu rozhodla schůzka na nejvyšší

úrovni členských zemí NATO o odstranění raket středního doletu z Evropy. V prosinci 1987 pak podepsali Gorbačov s Reaganem ve Washingtonu Smlouvu o likvidaci raket středního doletu (angl. *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty* – INF), v níž se obě supervelmoci zavázaly stáhnout všechny své rakety s doletem 500–5 000 km z evropského území. (Jednalo se o 1846 sovětských SS–20 a 846 raket Pershing II.) Likvidaci tohoto typu jaderných zbraní přivítala především Spolková republika, zatímco Paříž, jíž se jejich rozmístění bezprostředně netýkalo, si neodpustila poznámky o nekompetentnosti americké zahraniční politiky.

Poslední setkání Reagana a Gorbačova v červnu 1988 v Moskvě dokazovalo, kam až se dostaly sovětsko-americké vztahy za poslední tři roky. Když se novináři zeptali Reagana, zda stále považuje Rusko za impérium zla, jeho odpověď zněla: „Ne, mluvil jsem o jiných časech, jiné éře.“²⁶ Pro Západ jako celek tyto změny přirozeně znamenaly nejen uvolnění obav z možnosti konfrontace, ale také nebezpečí uvolnění její soudržnosti.

Vývoj na konci 80. let naznačoval, že v budoucnu by mohlo dojít k ještě znatelnějšímu osamostatňování bezpečnostních postojů jednotlivých západních zemí. V roce 1988 zakončila svou práci komise sestavená z nejuznávanějších amerických odborníků na otázky bezpečnosti, jako byli H. Kissinger, Z. Brzezinski či F. Iklé zprávou, která varovala Evropany před dlouhodobým spoléháním na doktrínu Aliance, spočívající na vzájemně zajištěném zničení.²⁷ Logickým závěrem, který měli Evropané vyvodit, bylo, že musí udělat mnohem více pro svou vlastní obranu. Spoléhat se pouze na ochotu USA riskovat jaderný útok v zájmu obrany spojenců, bylo údajně pro Evropany příliš jednoduché, ale zároveň nebezpečné, pokud by převážila na straně USA nechuť takové riziko podstoupit.

V tomto smyslu také Spojené státy postupovaly. Už od 70. let existovala mezi Spojenými státy a Francií skrytá spolupráce v oblasti jaderných zbraní, kterou inicioval právě Kissinger, jenž na rozdíl od svých předchůdců došel k přesvědčení o prospěšnosti francouzských jaderných zbraní. V roce 1985 byl pak doplněn McMahonův zákon o článek, který dovoloval předávání Francií některých informací důležitých pro bezpečný provoz jaderných zbraní. Francie na druhou stranu výslovně slíbila, že USA a ostatní spojenci budou moci používat francouzské území pro své týlové operace.²⁸

FRANCOUZSKO-NĚMECKÝ PÁR SROVNÁVÁ KROK

V bezpečnostní oblasti došlo v 80. letech k výraznému sblížení mezi Francií a Spolkovou republikou. Jestliže se v 70. letech spolupráce Paříže a Bonnu týkala především hospodářských a finančních záležitostí, pak první schůzka Kohla a Mitterranda v říjnu 1982 byla věnována především otázkám bezpečnostním. Přestože Mitterrand tehdy odmítl možnost, že by se SRN mohla podílet na jaderném plánování pro použití francouzské *force de frappe*, a Kohl vyhlásil prioritu pouta své země k USA prostřednictvím NATO, schůzka znamenala v podstatě oživení bezpečnostních klauzulí Elysejské smlouvy z roku 1963. Obě strany se dohodly, že ministři obrany a zahraničí obou zemí se budou scházet minimálně dvakrát ročně a pro spolupráci obou zemí byly ustaveny tři francouzsko-německé specializované komise. V symbolickém duchu se odehrávaly také oslavy 20. výročí Elysejské smlouvy v lednu 1983, při jejichž příležitosti Mitterrand pronesl vzpomínanou řeč v Bundestagu na Kohlovu podporu.

V roce 1984 byla na základě předchozí dohody Spolkové republiky a Francie po třech desetiletích oživena Západoevropská unie. V jejím rámci byla zřízena Síla rychlé akce, která zůstala zcela mimo působnost Severoatlantické aliance. Francie zároveň oznámila ochotu konzultovat s Německem použití svých jaderných zbraní v Evropě a v září 1986 se konaly první společné francouzsko-německé manévry zcela mimo působnost Severoatlantické aliance.

Důvody tohoto zesílení vzájemné spolupráce byly mnohovrstevné. Po odchodu Schmidta z velké politiky se SPD stále více přikláněla k neutralismu, jehož vítězství by ponechalo jako jediný spolehlivý pilíř euroamerické obrany v Evropě pouze Francii. Kromě toho zde byla již zmíněná obava, že USA budou s postupem času ochotny investovat stále méně hmotného a politického kapitálu do obrany Evropy. Francii tak postupně připadala stále větší role při připoutání Německa k západní alianci. Navíc to byla právě německá veřejnost, která byla v Západní Evropě nejvíce unesena Gorbačovem. Podle průzkumů veřejného mínění v roce 1989 důvěřovalo sovětskému vůdci více Němců než kterémukoli jinému západnímu politikovi vyjma prezidenta Spolkové republiky Richarda von Weizsäcke-

ra. Ozývaly se dokonce hlasy, že Bonn by mohl vyměnit svou dosavadní orientaci na Západ za možnost dalšího uvolnění.

SRN měla samozřejmě právě na pokroku v *détente* největší zájem, neboť úspěch uvolnění mohl zlepšit postavení 17 milionů Němců uvězněných pod komunistickou vládou. Proto se Spolková republika jak pod Schmidtvým, tak i pod Kohlovým vedením snažila fakticky oddělit přerušení uvolnění mezi Západem a Východem na přelomu 70. a 80. let od osudu uvolnění mezi dvěma německými státy. Kohl se sice ve svém prvním kancléřském prohlášení v říjnu 1982 přihlásil k potvrzení bezpečnostního pouta se Spojenými státy včetně rozmístění raket středního doletu. Zároveň se však zmínil o trvajícím platnosti ujednání mezi SRN a NDR z počátku 70. let. V praktické rovině získala NDR od SRN již v roce 1983 pětiletý úvěr ve výši jedné miliardy marek, v polovině 80. let došlo k podepsání a rozšíření řady obchodních ujednání. Meziněmecká *détente* vyvrcholila v roce 1987 návštěvou východoněmeckého vůdce Honeckera v SRN, která dodávala komunistickému režimu alespoň zdání politické legitimacy. Toto všechno přirozeně volávalo obavy na straně evropských spojenců i USA.²⁹

Současně se německá veřejnost obávala důsledku postav své země jako křídelní země Aliance. Mitterrand motivům padoněmecké veřejnosti plně porozuměl a snažil se v takto mezeném prostoru korigovat zahraniční politiku SRN, podobně jako Spojené státy svým podpisem na smlouvě o odstranění raket středního doletu z Evropy chtěly vyhovět především potřebám západoněmecké veřejnosti, jejíž latentní obavy z rozmístění těchto zbraní přetrvávaly. „Celý proces okolo smlouvy byl bremem o srdce Evropy,“ prohlašoval americký velvyslanec v Bonn Richard Burt.³⁰ Přestože Francie měla výhrady k podpisu smlouvy o eliminaci raket středního doletu, nakonec podpořila USA na smlouvě z ohledu na situaci v SRN podpořila.

Dvacáté páté výročí podpisu Elysejské smlouvy roku 1962 bylo přehlídkou francouzsko-německého přátelství. Jeho vyjádřením bylo ustavení spojené francouzsko-německé brigády pod rotujícím velením francouzského a německého generála Francie, která od de Gaullových dob zdůrazňovala prioritu své vlastní bezpečnosti před spojeneckými závazky, prohlašoval ústy svého premiéra Jacquesa Chiraca: „O přežití Francie se rozhoduje na jejích hranicích a o bezpečnosti Francie se rozhoduje na hranicích jejích sousedů.“³¹ Bonn zároveň ubezpečoval

Washington o své věrnosti Atlantické alianci. Francouzsko-německá dohoda „nepředstavuje ani hrozbu konkurence s [severoatlantickou] alianční strukturou, ani dvoustranný plán pro dominaci Západní Evropy“, zdůrazňoval západoněmecký ministr obrany Lothar Rühl. Francouzsko-německá spolupráce měla být i nadále pojistkou, a nikoli náhražkou americké záruky evropské bezpečnosti.³²

Poměry v Alianci v 80. letech byly do značné zrcadlovým obrazem situace z 60. let, kdy byla Spolková republika nucena k volbě mezi Spojenými státy a Francií. V letech 80. však již bylo Západní Německo hospodářsky nejsilnějším evropským státem, který díky normalizaci vztahu s Východem nebyl závislý na evropském ani americkém zprostředkování. Tato situace vedla překvapivě k určité harmonii zájmů v Alianci, kdy Spojené státy potřebovaly k udržení Spolkové republiky jako pevného článku Aliance Francii a Francie se v zájmu téhož neobešla bez USA.